KONSEPTNOTAT · NOVEMBER 2026

Den dynamiske rettsstaten

Forsinkelse, tillit og stabilitet i styringen av rettshåndhevelsen

ÉN ENKEL TANKE

Innsatsen for å håndheve lover og regler bør løpende stå i forhold til hvor mye, og hvor alvorlig, de faktisk brytes.

Kjell Tore Guttormsen

SITUASJONEN I DAG

Kjeden henger ikke med

Politi, påtalemyndighet, domstoler og kriminalomsorg gjør en stor innsats. Likevel når mange saker ikke fram til en reaksjon.

30 300

lovbrudd ble henlagt på grunn av manglende saksbehandlingskapasitet i 2025 – mer enn dobbelt så mange som i 2021.

657

dommer sto i soningskø ved utgangen av oktober 2026, mot 284 ett år tidligere.

Sammensatt i domstolene

Tingrettene lå nær målet i 2025 (3,1 måneder mot 3). Lagmannsrettene brukte 6,2 måneder på bevisanker, mot et mål på 3.

Presset oppstår i flere ledd, og det flytter seg. Det krever en helhetlig tilnærming.

Kilder: SSB, «Flere henleggelser og færre gjerningspersoner» (2. november 2026); Domstoladministrasjonen, årsrapport 2025; Kriminalomsorgen, nøkkeltall oktober 2026.

EN HELHETLIG TILNÆRMING

Kjeden må styres som ett system

Utfordringene kan ikke løses ved å styrke ett ledd om gangen. Mer politiinnsats gir lengre køer når leddet etter er fullt, og flere dommer krever kapasitet i gjennomføringen. Politi, påtalemyndighet, domstoler og kriminalomsorg må derfor ses og styres samlet – innenfor rammer som lovgiver setter på forhånd.

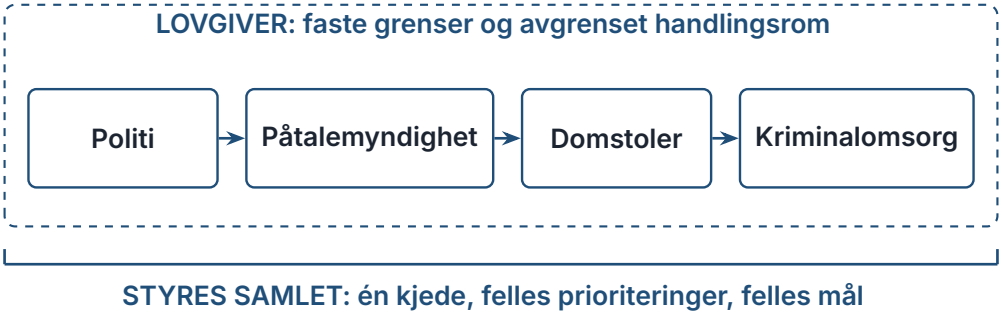

Det er dette som gjør det mulig at innsatsen kan følge bruddene. Konseptet er prinsippet. Den helhetlige tilnærmingen er forutsetningen for å gjennomføre det.

Kapasiteten i hvert ledd påvirker de andre. Derfor behandler artikkelen straffesakskjeden som ett sammenhengende system.

IDEEN

Innsatsen bør følge bruddene

Innsatsen for å håndheve lover og regler bør løpende stå i forhold til hvor mye, og hvor alvorlig, de faktisk brytes.

Øker bruddene, bør innsatsen øke. Går de ned, kan ressursene flyttes dit behovet er størst. **Straffebud og strafferammer ligger fast.** Det som tilpasses, er prioriteringer, innsats, organisering, prosess og valget av reaksjon innenfor lovens rammer, etter kriterier fastsatt på forhånd. **Regelverket må gi fleksibiliteten som gjør det mulig.**

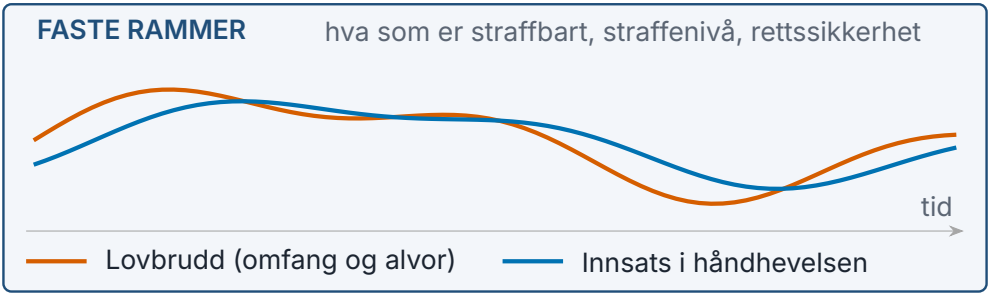

Skjematisk illustrasjon, ikke data: innsatsen følger bruddene, avdempet og med noe forsinkelse, innenfor rammer som ligger fast.

HVA SOM ER NYTT

Et verktøy for å finne ut hva man bør gjøre

Mye gjøres allerede. Nederland og Sverige framskriver saksvolumene i hele straffesakskjeden. Framskrivinger viser hva som vil skje. Modellen i artikkelen er et verktøy for å finne ut hva man bør gjøre. Ut fra observerte tall finner den:

1. **Leddet som binder** – og hvilken type tiltak det krever, etter *Theory of Constraints*.
2. **Hvor kraftig tiltaket kan være** uten at styringen selv skaper svingninger.
3. **Hva tiltaket gjør med resten av kjeden og med tilliten** – før det settes i verk.

De neste sidene viser verktøyet trinn for trinn, og hva det anbefaler når en full domstol møter flere saker.

Verktøyet er vist med stiliserte tall og er ikke testet mot norske data.

Fra observasjon til tiltak

Alle tiltak – politiets innsats, reaksjonsformer, kapasitet, kvalitet og lovbestemt handlingsrom – er bevisste svar på det vi observerer. Verktøyet samler dem i én beslutningsregel og sju trinn:

1. **Observer og estimer** bruddene og tilstanden i kjeden.
2. **Sammenlign med målene,** vektet etter omfang og alvor.
3. **Finn skranken som binder:** høyest utnyttelse og restanse.
4. **Velg tiltak etter skranken;** tillitsfall møtes med kvalitet.
5. **Dimensjoner avdempet,** med prognose for vedtatte tiltak.
6. **Kontroller rettsstatens skranker:** likhet og rimelig tid.
7. **Iverksett, evaluer og gjenta:** skranken flytter seg.

Binder domstolen: **utnytt** → **underordne** → **utvid** i den rekkefølgen

Verktøyet forener prinsippet med *Theory of Constraints* og reguleringsteorien. Samme trinn for politi, påtale, budsjett og lovgiver – i ulik takt.

EKSEMPELET · EN FULL DOMSTOL

Verktøyet gir et annet svar enn de nærliggende

Sakstilfanget øker varig med 30 %, og domstolen er nær full. Verktøyet finner at domstolen binder, og anbefaler: **led først enklere saker til forenklede reaksjoner, og bygg så kapasitet etter prognosen – ikke etter køen.**

Svar	Kriminalitet	Laveste tillit	Lengste kø (mnd.)	Høyeste kapasitet
Bare mer politiinnsats	1,26	0,65	69	1,00
Hver svarer på sitt signal	1,11	0,72	13,4	1,75
Som over, med prognose	1,10	0,72	12,2	1,76
Verktøyets anbefaling	**1,10**	**0,74**	**8,3**	**1,31**
Fasit: kjent behov	1,09	0,75	8,2	1,34

Nesten som fasiten, med færre kapasitetsår og uten svingninger. Å bremse politiet gir det dårligste utfallet.

Stiliserte tall, måned 0–180. Kriminalitet: snitt fra måned 12 (indeks). Kø: saksbehandlingstid i domstolen. Med norske tall kan et annet ledd binde.

Rimelige beslutninger kan gi svingninger

Når budsjett og påtalemyndighet svarer på hvert sitt signal, bestilles ny domstolskapasitet etter en kø som flaskehalsen selv har blåst opp: 1,75 ganger utgangsnivået mot et behov på om lag 1,34. Så bygges den ned – og køen vokser igjen.

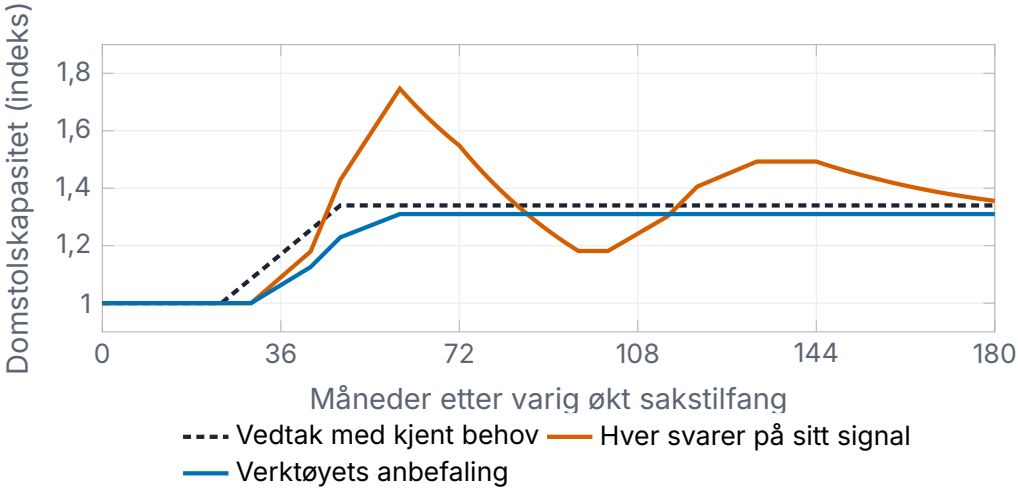

Svingningen er ikke tilsiktet. Den oppstår når rimelige beslutninger virker med forsinkelse og uten samordning.

Med verktøyets anbefaling – felles bilde av skranken og prognose for behovet – er kapasiteten stabil, kriminaliteten om lag den samme og ressursbruken 14 % lavere enn ved vedtak med kjent behov. Stiliserte parametere.

HVA VERKTØYET BYGGER PÅ

Fire forutsetninger

Prinsippet er enkelt. Å gjennomføre det stabilt og legitimt er krevende. Verktøyet bygger på fire forutsetninger:

1. **Vi må måle bruddene riktig** – ikke bare det som blir anmeldt eller registrert.
2. **Vi må reagere avdempet nok** til å unngå overreaksjoner, fordi tallene kommer med forsinkelse.
3. **Hele straffesakskjeden** – fra etterforskning til dom og gjennomføring – må kunne følge med.
4. **Lovverket må gi et avgrenset handlingsrom på forhånd,** innenfor Grunnlovens og menneskerettighetenes faste grenser.

De neste sidene viser hva som går galt når innsatsen ikke klarer å følge bruddene – og hva som skal til.

Justissektoren styres med forsinkelse

Skal innsatsen følge bruddene, må vi vite hvor mye de brytes. Men fra et lovbrudd skjer til statistikken foreligger, budsjettet er vedtatt og tiltakene virker, kan det gå et år eller mer.

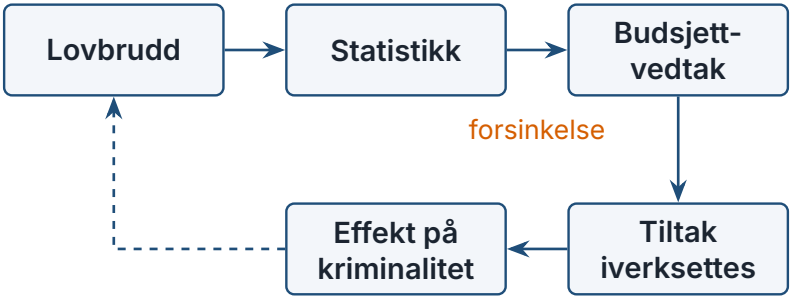

Når politikken reagerer kraftig på *gårsdagens* tall, kan satsinger og kutt avløse hverandre uten at noen har ønsket det – selv om hver enkelt beslutning er rimelig ut fra tallene som foreligger. Innsatsen følger da ikke bruddene – den svinger rundt dem.

Artikkelen analyserer dette som et styringsproblem – og viser hva som skal til for å styre stabilt.

Lang forsinkelse og kraftig reaksjon gir svingninger

Samme kraftige styringsregel er stabil når forsinkelsen er kort, men gir vedvarende svingninger mellom under- og overhåndhevelse når den er lang. Dempes reaksjonen, forsvinner svingningene.

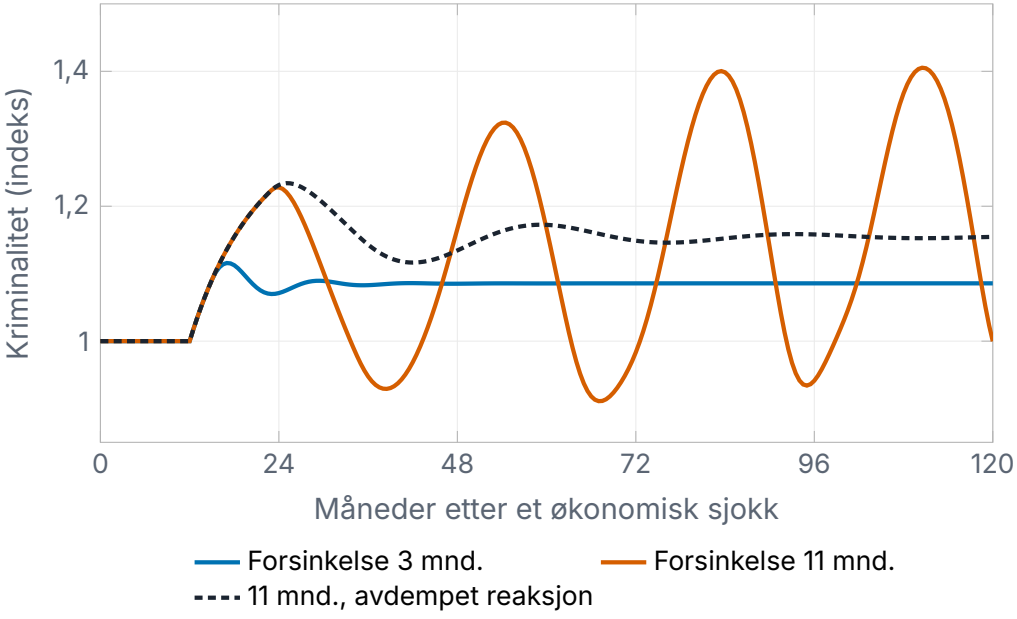

Simulering med stiliserte parametere og høy reaksjonsstyrke. Illustrerer en mekanisme. Om styringen i Norge ligger nær grensen, er ikke undersøkt.

Grensen kan beregnes – og den kan flyttes

Stabiliteten avhenger av hvor kraftig man reagerer, hvor lang forsinkelsen er, og hvor raskt kriminaliteten ellers dempes.

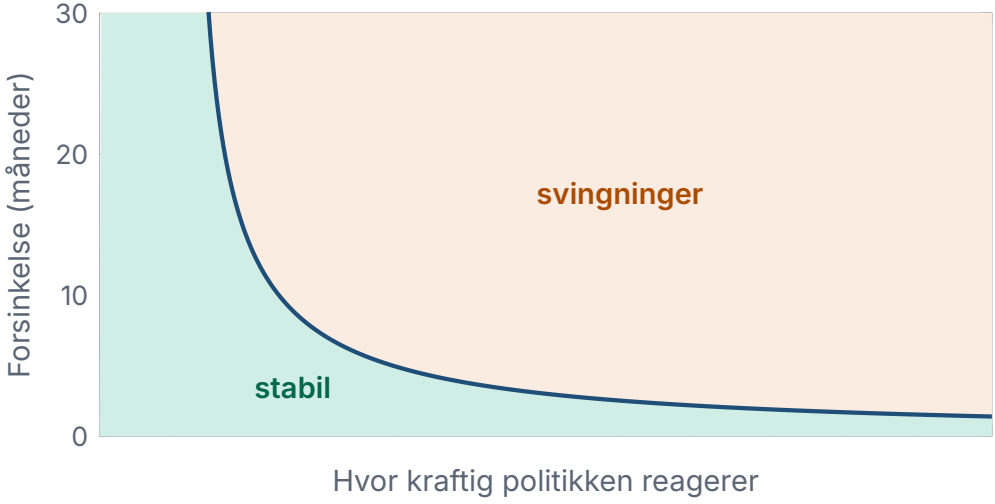

Avdempet reaksjon er robust uansett forsinkelse.
Kortere forsinkelse gir rom for kraftigere respons.

Avdempet betyr ikke sen: der kriminalitet kan være selvforsterkende, må responsen komme tidlig nok og være tilstrekkelig.

Tillit svekkes av både for lite og for mye

Derfor må innsatsen stå i forhold til bruddene: For lite håndhevelse svekker tryggheten. Uforholdsmessig mye svekker legitimiteten. Lavere tillit gjør igjen politiets arbeid mindre effektivt.

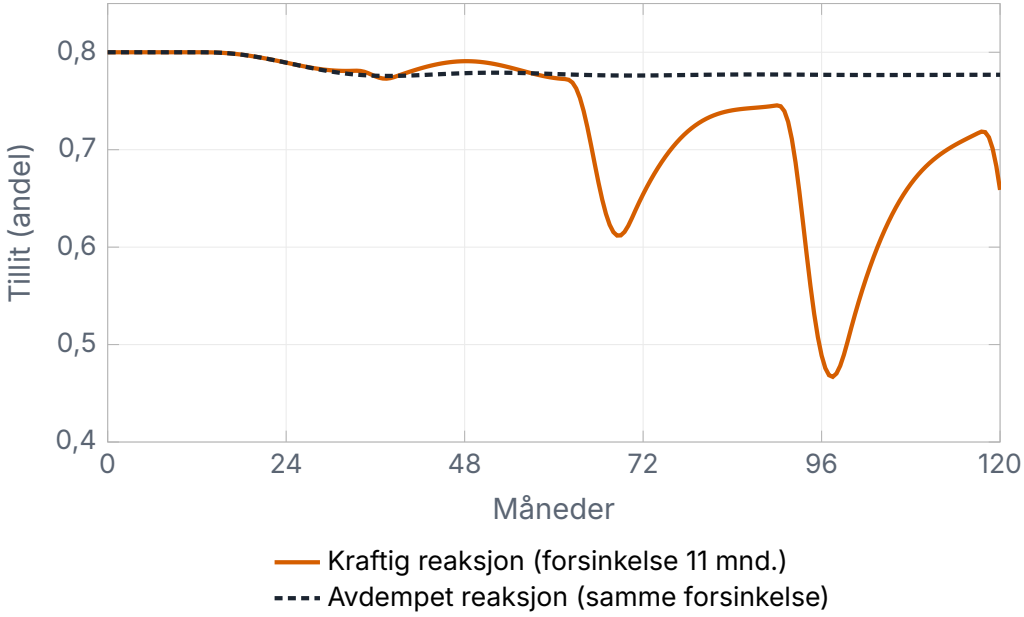

Avdempet reaksjon verner tilliten. Prognosebasert styring, som regner inn tiltak som er vedtatt, men ennå ikke har virket, kommer i tillegg nærmere målet.

FUNN 4 · FORUTSETNING 4

Lovverket må gi handlingsrom

Lovgivningen er det langsomste leddet i styringen. Hastelover etter enkeltsaker gir samme overreaksjonsrisiko som annen styring med lang forsinkelse. Tilpasningsevnen bør derfor bygges inn *på forhånd*:

Rammelover
med klart avgrenset delegasjon

Forsøkshjemler
med evaluering

Solnedgangsklausuler
for inngripende tiltak

Innebygd evaluering
indikatorer og plikt til å revurdere

Handlingsrommet skal ligge i prioritering, organisering, prosessformer og reaksjonsformer – **ikke i hva som er straffbart.**

Faste grenser: Grunnloven §§ 95–98 og 113, EMK artikkel 6 og 7. Rettssikkerhetsgarantiene er ikke forhandlingsbare.

ANBEFALINGER

Sju grep for en dynamisk rettsstat

1. **Start med en diagnose:** finn leddet som binder i hele kjeden, på faktiske tall.
2. **Mål bruddene og forsinkelsene** – faktisk omfang og alvor, tiden fra lovbrudd til effekt, og saksbehandlingstid i hvert ledd.
3. **Styr etter prognoser,** ikke etter gårsdagens tall.
4. **Korte ned beslutningssløyfen** med raskere statistikk og omprioritering i løpet av året.
5. **Styr straffesakskjeden samlet, som ett system:** finn flaskehalsen, led enklere saker utenom, utvid kapasiteten der den trengs – og la alle svare på samme bilde av skranken.
6. **Bygg handlingsrom inn i lovverket** – innenfor Grunnloven og EMK.
7. **Møt tillitssvikt med kvalitet,** ikke volum.

HUSK ÉN TING

Innsatsen bør følge bruddene

Innsatsen for å håndheve lover og regler bør løpende stå i forhold til hvor mye, og hvor alvorlig, de faktisk brytes.

Straffebud og strafferammer ligger fast. Regelverket må gi fleksibiliteten som gjør dynamisk håndhevelse mulig.

Verktøyet gjør det mulig: Ut fra observerte tall finner det leddet som binder, tiltakstypen og hvor kraftig tiltaket kan være – før det settes i verk.

OM NOTATET

Et konseptnotat og en invitasjon til videre forskning. Verktøyet er vist med stiliserte tall og er ikke testet mot norske data. Begrensningene står åpent i notatet.

Hele notatet og et tosiders sammendrag ligger i kommentarfeltet. Koden kommer i et åpent repo. Innspill og kritikk er velkomne.

Kjell Tore Guttormsen

November 2026. Utarbeidet med omfattende bruk av KI (Claude, Anthropic). Idé, konsept og ansvar for innholdet: forfatteren.